

РЕЦЕНЗИЯ

От: **проф. д-р Блага Иванова Благоева**, катедра „Политология”, УНСС.

Относно: дисертационен труд за присъждане на научна степен „доктор на науките”
в професионално направление 3.3. „Политически науки”

Автор на дисертационния труд: **Стойчо Петров Стойчев**, доктор по политология,
доцент, катедра „Политология”, СУ „Св. Климент Охридски“

Тема на дисертационния труд: **„Избори и избирателни системи по света: еволюция,
участие и въвеждане на хибридните модели”**

Основание за представяне на рецензията: участие в състава на научно жури по защита
на дисертационния труд, съгласно Заповед № РД-38-36 от 23.01.2025 на Ректора на СУ.

1. Информация за дисертанта

Дисертантът е представил за обсъждане дисертационния си труд в катедра Политология на СУ, съгласно чл.39 от ППЗРАСРБ. Разкриването на процедурата по защита на дисертационния труд е извършено на основание: решение на ФС на Философски факултет (Протокол № 5/14.01.2025).

Стойчо Стойчев е завършил СУ - бакалавър по Политология (2005), магистър по Европейска интеграция (2008), специалист по Международни отношения (2004). Притежава магистърска степен по Политически науки от Централноевропейски университет, Будапеща, Унгария (2006). Специализирал е Статистика в Университет Дюк, САЩ (2016); Приложна статистика в Технически университет, София (2015); Политическо консултиране и политически комуникации в Университет Манхайм, Германия (2006); Сравнителна политология в Централноевропейски университет, Будапеща, Унгария (2005/2006); Сравнителна политология и външна политика в СУ „Св. Климент Охридски“ (2004/2005).

Участвал е като член и ръководител в 23 научноизследователски проекта – университетски, национални и международни. Научен ръководител е на трима успешно защитили докторанти. Член е на: Международна асоциация по политически науки; Управителен съвет на Постоянната работна група по организирана престъпност;

Европейски консорциум за политически изследвания; Постоянна работна група по политическа методология; Европейски консорциум за политически изследвания; Българска асоциация по политически науки. Прави впечатление и ангажираността на доц. Стойчев извън преподавателската му работа: ръководител на Лаборатория за изборни системи и технологии (ЛИСТ); съветник на Вицепремиера и министър на вътрешните работи при Министерски съвет на Р България; началник на кабинета на министъра на Министерство на образованието и науката; главен изследовател във Фондация „РискМонитор“; главен изследовател в Център за алтернативни политики; изследовател в Асоциация „Прозрачност без граници“.

Стойчо Стойчев притежава **научната степен „доктор по политология“** от 2010 година – тема на дисертацията *„Европеизация на представителния елит в България: измерения и ефекти“*. Избран е за **„доцент по политология“** в СУ през 2018 година с хабилитационен труд *„Контролираният и купен вот като инструмент за завладяване на държавата от организирани престъпни мрежи: политически рискове и тенденции“*.

Титуляр е на следните лекционни курсове в бакалавърска и магистърска степен в СУ: *Политология, Количествен политически анализ, Анализ на политическия риск, Противодействие на организираната престъпност, Основи на политологията, Изследователски методи, Теренни изследвания, Противодействие на престъпността, Използване на социална информация за управление на проекти, Международен политически риск.*

Доц. д-р Стойчев е разпознаваем и се ползва с авторитет в академичната и научна политологична общност в България (а вероятно и в чужбина, съдейки по неговите научни публикации и цитирания).

Лични впечатления от научната компетентност на доц. Стойчев имам от съвместно ни участие в телевизионни коментарни предавания и в Научни журита по придобиване на научни степени и академични длъжности.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Още в началото на своята рецензия изказвам подкрепата си към предложението за публична защита дисертационен труд и неговия автор. В качеството си на рецензент ще се огранича до оценка на общата логика и дизайн на изследването; продуктивността на

използваната методология; аргументираността на заявената теза и релевантността на направените изводи; както и научните постижения на автора. Правя изричната уговорка, че моята тясна научна компетентност не е пряко свързана с изборите и избирателните системи.

Дисертационният труд е на английски език, в обем от 391 стандартни страници. Съдържа 22 таблици и 15 фигури – авторски и от други авторитетни източници. Като количествено измерение това е добър обем за „голяма“ докторска дисертация.

Представеният за защита дисертационен труд е без съмнение значим за съвременната политическа теория, защото дава задълбочен анализ на еволюцията на изборите и избирателни системи по света, на проблемите на изборното участие и на перспективите при въвеждане на хибридните модели. В същото време този проблем е актуален, поради редица причини и факти на съвременния политически контекст: намаляващо изборно участие в утвърдените и „нови“ демокрации; засилваща се политическа поляризация; възход на популизма; широко разпространение на цифрова дезинформация; микро-таргетирана пропаганда; технологични нововъведения в процедурите за гласуване и администриране на изборите и т.н. Всичко това, както отбелязва доц. Стойчев, поставя под съмнение ефективността на избирателните системи и мотивира интереса на изследователите към преосмисляне на моделите на избирателни системи.

Темата на изследването е коректно и прецизно формулирана – налице е съответствие между заглавие и съдържание на дисертационния труд; изследването се отличава с балансирано съчетаване на теоретични познания, практически анализи и обобщения и оригинални идеи. Нещо повече – видно е, че представеният дисертационен труд за присъждане на научна степен „доктор на политическите науки“ е резултат от сериозен научен интерес и системни изследвания на доц. д-р Стойчев в областта на изборите, избирателните системи и изборното участие, т.е. представлява зрял, завършен и оригинален научен продукт.

В съдържателно отношение изследването на доц. Стойчев се характеризира с прецизност на анализа, свободна интерпретация на тези и авторски мнения, коректност при позовавания и цитирания. Структурната композиция на дисертационния труд следва логиката на автора и поставените задачи. Трудът се състои от Увод, четири раздела (части) с обособени глави (13 на брой) и Заключение. Приложена е библиография на

използваната литература – 386 литературни източника и Приложения. Основателно може да се твърди, че авторът демонстрира широко познаване на научната литература по изследваната в дисертационния труд проблематика. В рамките на моята компетентност оценявам, че литературните източници са използвани коректно и със съответните препратки.

Тъй като проблемите за изборите, избирателните системи, участието и моделите са многопластови и анализирани в научната литература от различни перспективи; вникването в тях и точното фокусиране изисква научна зрялост и сериозен изследователски опит. Според моето мнение, авторът на дисертацията категорично демонстрира това. Макар основната тема да е свързана с това как влияе избирателната система върху електоралното участие и избирателната активност, доц. Стойчев обвързва тази тема както с институционалната рамка, така и с политическата култура на равнището на разпространение и влияние на явления като поляризация, клиентелизъм, купуване на гласове и т.н. Допълнителен аргументиращ теорията факт в изследването е богатата емпирична информация, систематизирана от автора. Комплексността на изследователския проблем предполага формулирането на няколко **цели** на дисертацията: 1) основната цел - *„да допринесе за обсъждането на начина, по който избирателните системи формират демократичното участие, представителство и легитимност в съвременния политически контекст, предвид намаляващата ангажираност на избирателите с демократичните процедури и процеси“* (по скромно заявената от автора претенция); 2) разрешаването на методологическия проблем на класификацията на избирателните системи, произтичащ от променените им структурни характеристики и типологични ефекти, които пораждат и констатациите, че *„таксономията, основана на резултати, страда от понятийно разтежение, разширявайки неоснователно категорията на смесените системи по отношение единичния преносим глас (STV) и единичния непреносим глас (SNTV), ограниченото (LV) и блоковото гласуване (BV), Борда Метода (BC); 3) доказване на необходимостта от прекласифициране на избирателните системи и въвеждането на хибридни модели (по този начин се преодолява ограничението, произтичащо от „използването на пропорционалността на системите като класификационен фактор, произтичащ от резултата на тяхното прилагане и оттам – вариращ в широки граници, вместо на структурните им характеристики, което изначално изкривява типологиите“)*. Амбициозната цел на автора е, откроявайки комплексния характер на изборното участие

и отчитайки ограниченията на линейните допускания за това как избирателите реагират на промените в институционалния дизайн, да провери дали и как преминаването от един вид избирателна система към друг се отразява върху електоралното поведение, демократичното участие и институционалната легитимност в съвременността. Посочените цели изискват комплексен анализ и съобразяване с много фактори на влияние, което обяснява и изведените от автора на дисертацията **пет конкретни изследователски въпроси**, свързани с ефектите на избирателните системи, с трансформиращия потенциал на хибридните модели и с по-широкото въздействие на изборния дизайн върху почтеността на изборите, изборното участие и изборните реформи. Оценявам формулираните въпроси като логически свързани и адекватно отговарящи на целите на изследването. На всеки от въпросите се търси и се дава аргументиран авторов отговор в хода на анализа. Това прави дисертацията завършен и единен текст без да се губи основният фокус.

Така например въпросът *„Защо съществуващите типологии не успяват да класифицират пълното разнообразие от избирателни системи?“* и *„Подкопава ли този методологически недостатък тяхната обяснителна сила?“* намира отговор в твърдението, че *„конвенционалните типологии в електоралните изследвания разчитат в голяма степен на класификатори, основани на резултатите, като диспропорционалността в разпределението на мандатите или фрагментацията на партийните системи“*. Посоченото твърдение е подробно развито чрез преглед и критичен коментар на различни позиции в научната литература (в първата част на дисертацията) и извода, че традиционните класификатори за типологиите на избирателните системи на практика (макар да са информативни) създават методологични проблеми (трета глава). В отговор на цитирания изследователски въпрос авторът защитава позицията, че *„типологичното приравняване на смесени и хибридни системи в съществуващите таксономии създава неяснота“* и *„ограничава аналитичната способност за ефективно разграничаване на структурните им последици“* (четвърта глава). Преодоляването на посочения проблем доц. Стойчев вижда в разработената нова типология, основана на структурата на бюлетината и големината на избирателния район. Този първи изследователски въпрос е особено важен, защото мотивира необходимостта и полезността на цялото дисертационно изследване.

Вторият въпрос *„В какво се различават хибридните системи от мажоритарните, пропорционалните и смесените модели от гледна на структура и*

функционална сложност? Какво пречи на по-широкото им прилагане в изборната практика?“ е също изключително важен и е своеобразен „нов изследователски фокус“.

Чрез него авторът защитава необходимостта от въвеждането в типологията на хибридните системи и развива разбирането си за съдържателната същност на този вид, изследвайки структурно-функционалните им особености (четвърта глава). Доц. Стойчев контекстуализира анализа на хибридните системи в сравнителната рамка на традиционната класификация. В този контекст си позволявам някои разсъждения, без да съм специалист по темата. Авторът обособява новата категория „хибридните системи“ на основата на това дали избирателните райони са многомандатни или едномандатни и дали се гласува за партия или за личност. Известно е, че в мажоритарните системи традиционно се гласува за една личност в едномандатни райони, но има и изключения - Борда метод (BC), блоково гласуване (BV), ограничен вот (LV) и единичен непреносим глас (SNTV). Причисляването на част от тях към мажоритарните системи е дискуссионно и те са изключение, защото се реализират в многомандатни райони. Известно е също, че пропорционалните системи винаги се реализират в многомандатни, като стандартно се гласува за партийни листи. При системата единичен преносим глас (STV) - Ирландия и Малта - обаче се гласува за личности, т.е. тя също е своеобразно изключение. Всички тези „изключения“ авторът поставя в категорията хибридни, защото имат и пропорционален, и мажоритарен елемент, но не са смесени системи.... Изхождайки от анализа на доц. Стойчев, приемам като резонно неговото твърдение, че хибридните системи съдържат „способност да балансират демократичните резултати“, предявяват по-високи познавателни изисквания към избирателите и налагат процесуални тежести на изборната администрация.

Третият и четвъртият изследователски въпроси насочват анализа към изборното участие и демократичната легитимност в контекста на „кумулятивния ефект“ върху почтеността на изборите на явления като клиентелизъм, купуване на гласове, поляризация, цифрова дезинформация и дигитално разделение; как различните видове системи влияят върху участието и поведението на избирателите; има ли зависимост между ерозията на участието и типа избирателна системи. В отговор на тези въпроси в дисертационното изследване са представени глобални и регионални тенденции след края на Втората световна война в демократичните държави (пета глава) и е направен изводът, че *„поляризацията, дезинформацията, фалшивото съдържание и алгоритмичните влияния подкопават възприятията за честността на изборите и резултатите от*

тях“, а това (заедно с други негативни явления като клиентелизма) води до ерозия на доверието в изборните процеси и поставя под въпрос легитимността на демокрацията. Така, следвайки логиката на приведените факти, доц. Стойчев прави сравнителен анализ на тенденциите в избирателната активност в различните видове системи (шеста глава), използвайки линейни и по-сложни модели за анализ на динамични редове. Силно впечатление прави огромният масив от данни, които авторът използва и уменията за статистическа и социологическа „обработка“ на тези данни. Резултатите от количествения анализ авторът интерпретира както по отношение на участието, така и по отношение на потенциала на различните системи да улеснят консолидирането на демократичните практики и тяхната устойчивост на дълготрайни и нововъзникващи заплахи. Интерпретациите са логични и подчинени на основния фокус и на поставените цели.

Последният изследователски въпрос – *„Доколко различните системи способстват изборните реформи?“* е логично свързан с осъществените до тук концептуализация на изборните реформи и с количествения анализ на въздействието им върху избирателната активност. Така Седма глава допълва количествените констатации с обобщения на казуси, свързани със значими изборни реформи в седем консолидирани демокрации в предимно преходни и постконфликтни условия. Анализът на въздействието на изборните реформи в посочените демокрации е осъществен от структурна гледна точка и служи като сполучлива контекстуализация на предложената от доц. Стойчев таксономична рамка за промяна на избирателните системи. Актуален интерес представлява илюстрацията с казуса „въвеждането на машинно гласуване в България през 2021 г.“ и проследяване и анализ на ефектите, които предизвиква в последващи предсрочни парламентарни избори, защото анализът на въздействието на изборните реформи от структурна гледна точка се допълва с ефектите от въвеждането на новите изборни технологии (развит в самостоятелна структурна единица).

В обобщение дотук: многопластовият характер на изследването и задълбоченото вникване във всеки конкретен изследователски въпрос води до убедително обосновани заключения, които представляват сериозни научни и научно-приложни резултати.

Сред другите достойнства на дисертационния труд ще открия още:

Първо, прецизно заявена и продуктивно използвана теоретична рамка на изследването, включваща компетентен анализ на мястото на изборите и значението на

избирателните системи чрез критично осмисляне на класическите теории и ограниченията за тяхната валидност и приложимост от исторически, културни, национални и институционални контексти (напр. анализите на Дюверже, Рей, Сартори и др.); представяне на същността, предимствата и недостатъците на съвременните аналитични подходи (Галахър и Мичъл, Балдини и Папалардо, Таагепера, Маховер, Бирш и др.); авторов прочит на „пороците“ на съществуващите методологии за анализ.

Второ, защитена необходимостта от отделяне на хибридните избирателни системи като отделен клас в рамките на избирателните типологии и определяне на техните основни характеристики, отличаващи ги от класическите мажоритарни, пропорционални и смесени. Аргументите на автора звучат логично и убедително. Вероятно компетентни специалисти по темата могат да посочат и други аргументи, или да открият ограничения и противоречия в приведените от доц. Стойчев аргументи. В границите на моя методологически прочит, намирам за защитена тезата на дисертанта.

Трето, компетентен анализ на връзките избирателна активност - демократична легитимност; избирателна активност - социална промяна – стабилност; избирателна активност - изборно участие. Проследена е динамиката на избирателното участие при познатите модели на избирателни системи и се подлага на проверка каква е специфичната динамика при хибридните системи като отделен клас.

Четвърто, мотивирано обяснение и защита на използваната методология. Приемам като продуктивни използваните методи като линейната регресия, смесените линейни модели, допълнени с лаг на зависимата променлива (избирателната активност), метода на Грейнджър, ARIMA моделирането, логистичния регресионен анализ, защото доц. Стойчев обвързва резултатите от използваните методи с прецизно формулирани изводи и заключения. Моята професионална компетентност в този пункт е ограничена и не мога да бъда по-конкретна в оценките си. Приветствам и оценявам високо използвания критерий при подбор на анализирани от автора случаи (този за Индекса на демокрация на EIU - EDI), защото познавам изследванията и считам, че те са релевантни на целите на дисертационния труд.

Пето, разглеждане на темата за изборите, избирателните системи и участието в изборите в широкия контекст на влияние на (и зависимости от) множество фактори на „средата“ – институционални, политико-културни, дори психологически.... Така анализът на тенденциите в електоралното поведение е максимално „уплътнен“. В този

план на разсъждение си мисля, че изследването би постигнало още по-задълбочени резултати, ако се анализира какво е влиянието на различните фактори в зависимост и от националния контекст (това сполучливо е направено за България по повод на машинното гласуване).

Шесто, на базата на обстоен анализ на изборните реформи в демокрациите след разпадането на СССР, е направена констатацията, че реформите по-често са реактивни и предназначени да се справят с недостатъците в демократичната легитимност и ефективност, а не проактивни, насочени към подобряване на вече функциониращи системи. Анализът е основан на седем подходящо подбрани казуси, показващи различни подходи към изборните реформи и към институционалното изграждане в различни държави. Защитен е изводът, че независимо от различията в исторически, културен и политически контекст, анализираният казуси отразяват основни модели в проектирането и развитието на изборителните системи и дават възможност да се изследват системи с различни приоритети, съдържащи различни компромиси, но насочени към обща цел: намиране на баланс между представянето на социалното многообразие и осигуряването на функционално управление.

Седмо, анализът е илюстриран с таблици, графики, схеми, които онагледяват интерпретираната информация и систематизират изводите и заключенията. Прави впечатление професионалното и „деликатно“ имплементиране в дисертационния труд на статистически подходи и социологически данни, без да се губи „патосът“ на политологичния анализ. Оценявам като достойнство този факт сам по себе си.

3. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Приемам посочените от дисертанта приноси – както в областта на теорията, така и в областта на методологията. Предвид факта, че проблемите, разгледани в дисертацията, не са анализирани в научната литература от този фокус, считам, че обобщенията/изводите в дисертацията и тяхната аргументация сами по себе си представляват приноси за развитието на теорията и изборителната практика. Нещо повече – част от поставените в дисертационния труд въпроси биха могли да провокират интереса на други изследователи и да ги насочат към нови изследвания.

От приносите в дисертационното изследване, специално откроявам като значими постижения следните:

- формулирането на проблема за необходимостта от преосмисляне и предефиниране на съществуващите типологии на изборителните системи;
- изясняването и разширяването на съществуващите типологии на изборителните системи на равнището на:
 - ✓ оригинален авторски прочит на характеристиките и спецификите на различните изборителни системи и съществуващата типология;
 - ✓ теоретичното идентифициране на персонализираните многомандатни системи като феномен, различен от смесените системи;
- емпирично изследване на моделите на електорално участие в следвоенните демокрации, илюстриращо системните ефекти и динамиката на изборителната активност; анализирана е ролята на „изборната архитектура“ (структура на бюлетината, големина на района, наличие или отсъствие на персонализация) при формиране на изборното поведение.

В обобщение: според моята оценка дисертационният труд на доц. д-р Стойчо Стойчев не само обогатява съществуващите теоретични анализи, но и дава нови хоризонти за последващи изследвания.

4. Оценка на публикациите по дисертацията

Д-р Стойчев е представил справка за необходимите публикации, реализирани след защита на докторската си дисертация (PhD). Публикациите са в предметната област на дисертационния труд и представят отделни аспекти от него.

5. Оценка на автореферата

Представеният автореферат отразява коректно съдържанието на дисертационния труд. Показано е умение синтезирано и прецизно да се изложи същината на сложен научен проблем и да се представят резултатите от неговото изследване.

6. Критични бележки, препоръки и въпроси

Нямам формално основание за отправяне на критични бележки към рецензирания дисертационен труд, защото те биха били резултат на мои анализи и мнения по разглежданите проблеми. Изследването е на д-р Стойчев и неговото мнение и заключения са защитени коректно и убедително. В хода на рецензията си позволих някои мнения и критични коментари.

Поставям два въпроса, които са в по-широк контекст на изследването и в този смисъл д-р Стойчев не е задължен да отговори:

- 1) Кои структурни елементи на политическата култура (знания, ценности, традиции...) влияят най-значимо върху изборното поведение в съвременността, според Вас?
- 2) Ако влезем в хипотезата, че изборите са сред основните демократични ценности, а избирателните системи са резултат на „калкулиране“ на политически интереси; то какво доминира в съвремието, според Вас – ценностите или интересите? Възможен ли е баланс между тях? Хибридните системи могат ли да го постигнат?

7. Заключение

Дисертационният труд **„Избори и избирателни системи по света: еволюция, участие и въвеждане на хибридните модели“** е зрял и завършен труд, съдържащ значими приноси в областта на политическата теория и методология. Изследването е авторско и предлага теоретически и практически нови решения.

Качествата на дисертационния труд ми дават основание да заключа, че той удовлетворява изискванията на ЗРАСРБ и Правилника за неговото прилагане. Ето защо предлагам на научното жури да присъди на доц. д-р Стойчо Стойчев научната степен „доктор на науките“.

Посоченото по-горе ми дава основание да гласувам „ЗА“ присъждане на научна степен „доктор на науките“ на доц. д-р Стойчо Стойчев.

23.04.2025 г., София

Подпис:.....

(проф. д-р Блага Благоева)